

Soós Károly Attila,

az MTA KRTK nyugdíjas tudományos főmunkatársa

ÁLLAMUNK TULAJDONJOGSÉRTÉSEI ÉS ÁLLAMOSÍTÁSAI

I.

A hazánkban 2010 után létrejött társadalmi-gazdasági-politikai rendszer alapvető sajátosságai közé tartozik a magántulajdon létezése és ugyanakkor a magántulajdon és az ahhoz kapcsolódó jogok minden határon túli megsérthetősége a kormányzat által.

Ez a rendszer így egyfelől nem azonos azzal, amit a kommunizmus idején láthattunk: akkor (Magyarországon a rendszer 1980-as évek elejei föllazulásáig) a magántulajdon elvileg nem is létezett. A polgárok „személyi tulajdonában” voltak és lehettek személyes használatukra szolgáló tárgyak, ideértve az önfoglalkoztatottak („maszekok”) munkaeszközeit is, de mások – a saját családon kívüliek – foglalkoztatására („kizsákmányolására”) alkalmas eszközökkel elvileg senki sem rendelkezhetett.

Másfelől azonban már magántulajdonon alapuló piacgazdaságnak sem nevezhetjük azt a rendszert, amelyben 2010 óta élünk. A magántulajdonon alapuló piacgazdaság alapjának az olyan „alkotmányos szerződést” tekinthetjük, amely – ahogy *James M. Buchanan* [1975, 83. o.] leírja – a kormányzatot (a hatalmi ágak összességét) „a jogok érvényesülését kikényszerítő szervként” (enforcing agent) határozza meg. Itt az egyes egyéneknek jogaik, követeléseik vannak a kormányzattal, ugyanúgy, mint más egyénnel szemben. Az „alkotmányos szerződés” magát a kormányzatot is szigorúan a törvény keretei között tartja. A gyakorlatban persze nem létezik olyan kormányzás, amely semmilyen jogot sem sértene. (Gondoljuk meg, hogy például bárki bármilyen adóterhének akár csekély mértékű növelése is tulajdonjogának sérelmét jelenti.) *Buchanan* a jogokat csak nagyon korlátozottan sértő változatot „legitimként” jellemzi, és azzal írja le, hogy a kormányzat úgy tartja magát a jogi struktúra föltételeihez, hogy az egyének jogai, követeléseik „ésszerű újratárgyalási várakozások keretei között” maradnak (uo. 84. o.). Ebbe az utóbbi megfogalmazásba azonban aligha fér bele az elmúlt évek jó néhány magyar kormányzati akciója, például az állami alkalmazottak törvényi előírások alapján kapott végkielégítésének 98 százalékos adó formájában való elkobzása vagy egyébként is veszteséges bankok alaptőkéje egy részének különadó formájában történő konfiskálása, annak kihasználásával, hogy külföldi anyabankjaikat törvény kötelezi az így elvesztett eszközök pótlására.

Ezek az akciók olyan szabállyá állnak össze, amely szerint a kormányzat határozza meg a tulajdonjogokat, és meg is változtathatja azokat. *Buchanan* ennek a rendszernek egy szélsőséges esetét írja le, amelyben jogai „csak a kormányzatnak vagy az államnak vannak, és az egyének egy folyamatos rabszolgasági szerződés részesei”. Ez persze nem adja vissza pontosan a 2010 utáni magyarországi helyzetet, mert az utóbbiban az egyének (és különféle közösségeik) jogainak kormányzati revízióit bizonyos fokig korlátozzák a bíróságok és az európai intézmények. Azonban ha figyelembe vesszük a sorozatos – az új alaptörvény elfogadása után is csak kevéssé ritkuló – alkotmánymódosításokat, a súlyosan jogfosztó „meglepetés törvények” sorozatát (gondoljunk például az új működési rend bevezetésével hitegetett, arra beruházó pénznyerő automatákat működtetők ilyen tevékenységének szinte órák alatt törvénybe iktatott betiltására), akkor határozottan azt kell mondanunk, hogy új rendünk inkább ehhez a korlátlan hatalmú kormányzatmodellhez áll közel, mintsem a magántulajdonon alapuló piacgazdasághoz.

II.

A tulajdonjogok csorbítása nemcsak nem azonos az államosítással, hanem a kettő általában nem is jár együtt egymással. Például a nemzetidohánybolt-hálózat létesítésével sok komoly értéket képviselő trafikot (szinte) semmivé tettek úgy, hogy „csak” a piacukat vették el (hogy mindjárt odaadják másoknak). És megfordítva: bőségesen ismerünk példákat olyan államosításokra, amelyek „elszenvedői” talán inkább jól jártak, mint rosszul azzal, hogy – megfelelő kompenzáció mellett – elvették a vagyonukat. Azonban az utóbbi példák általában külföldiek – nyugatiak. Hazaiakat (útépítési és más célokkal történt ingatlankisajátításoktól eltekintve, amelyeknél bíróságok mondták ki az utolsó szót) alig tudunk mondani. Korábbi ügyekről nem szólva, ismeretes, hogy 1945 után a korán kommunista kezekbe került gazdasági vezetés árpolitikai és más eszközökkel igyekezett rontani az államosításra kiszemelt vállalatok jövedelmezőségét, hogy könnyebben, kisebb kompenzációval államosíthassák azokat (ráadásul később jórészt a kisebb kompenzációkat sem fizették ki).

2010 után, amikor hosszú szünetet követően ismét divatba jött az államosítás, ismét előfordul az erre kiszemelt vállalatok jövedelmezőségének mesterséges rontása, részben – néha nagyon nyíltan – ezt szolgálják az ágazati különadók. Lássunk erre egy példát. „A magyar állam megfelelő üzleti ajánlat esetén kész megfontolni azoknak az energiacégeknek a visszavásárlását, amelyek jelenleg külföldi tulajdonban vannak” – nyilatkozta *Matolcsy György* akkori nemzetgazdasági miniszter 2012 decemberében (*MNO*, 2012), néhány nappal

az e cégeket sújtó különadóteher növelése előtt (és az E.On-nal valóban megkezdődött, kormányzati bejelentések szerint folytatódni is fog az ilyen cégek államosítása). Nemrégiben az áramszolgáltatók jövedelmi helyzetét rontotta egy szabályozói rendelet is, amely a korábbi gyakorlattal szemben – nem fokozatosan, hanem egyik negyedévről a másikra teljes körűen – kizárta az áramlopásokból és a hálózatok műszaki problémáiból adódó veszteségeket az árszabályozásban elismert költségek közül (MEKH, 2013). A jövedelmezőségcsökkentés „nehéztüzérségét” persze az ún. rezsicsökkentés jelenti, főleg a gázszolgáltatási ágazatban, ahol – az áramszolgáltatástól eltérően – kevés reális lehetőség adódik az értékesítendő energia Nyugat-Európában, csökkenő árakon történő beszerzésére.

Az itt mondottak a mai magyarországi folyamatokat illetően módosítják az e szakaszt bevezető megállapítást. Az persze igaz marad, hogy a tulajdonjogok sérülése nem mindig jelent államosítást. Viszont az államosítás (amennyire ez egyáltalán megítélhető) általában együtt jár a tulajdonjogok sérülésével.

III.

Mit gondoljunk erről a rendszerről, amelyben a majdnem korlátlan hatalmú kormányzat államosítások vagy más aktusok révén súlyosan és kiterjedten okoz sérelmeket a tulajdonjogokban? Itt morális és közgazdasági megfontolások egyaránt fölmerülnek. A megítélést bonyolultabbá teszi az, hogy részben a verseny, részben a szabályozás gyöngéi folytán az energetikai cégeknél és korábban a bankoknál is keletkeztek olyan nagy nyereségek, amelyek nehezen tolerálhatók (akkor is, ha ezek nagy részét nálunk fektették be újra). Emellett a morális problémákat a populista propaganda általában részben torzított formában jeleníti meg, amennyiben a jövedelemelosztási, -újraelosztási ügyekben „az embereket” vállalatokkal – ráadásul különös, külföldi vállalatokkal, bankokkal – állítják szembe. Valójában semmiféle vállalatnak nincs jövedelme – jövedelmük mindig csak tulajdonosaiknak és alkalmazottaiknak van. Tehát ha „az emberek” helyett a bankokat adóztatják meg, az ténylegesen főképp külföldi tulajdonosaik – nagyrészt nyugdíjalapjaikon keresztül „kiszérvényeseik”, tehát ugyancsak emberek – megadóztatását jelenti. Éspedig olyanokét, akik otthoni adóinak egy része is nálunk landol, az Európai Uniótól kapott támogatások formájában.

A morális és a közgazdasági problémák nem válnak el mereven egymástól, hiszen például az, hogy a kormányzat nem tiszteli mások tulajdonjogait, sajátos példamutatást is jelent, amely az üzleti viselkedést és az adómorált egyaránt befolyásolja. Persze az ide kapcsolódó erkölcsi

megfontolások bonyodalmai messze túlmennek az itt előadottakon, így a különféle tulajdonjog-sérelmek és azokon belül az államosítások társadalmi megítélése meglehetősen vegyes lehet.

Ami a közgazdasági megítélést illeti, közgazdászok a tulajdonjogok bizonytalanságában általában beruházáskorlátozó, a fejlődést akadályozó, azaz káros tényezőt látnak. Az államosítások mérlegelésénél az sem a pozitív serpenyőbe kerül, hogy néha kevés egyebet lehet sejteni mögöttük, mint magánérdeket. Például a Takarékbank államosítása kapcsán meghirdették a későbbi ismételt privatizálás szándékát. A nyilvánosság csak annyit sejtethet a jövőbeni magántulajdonosáról, hogy azt „nemzetinek” fogják majd bélyegezni, de lehet, hogy vannak, akik tudnak ennél többet is.

Külön kérdés a nagy infrastrukturális, elsősorban energetikai vállalatok államosításának megítélése. Ezeket nyilvánvalóan nem a később ismételt privatizálás szándékával vásárolják meg: tartósan állami ellenőrzés alatt kívánják tartani őket. (Ettől persze még fölmerülhet magánérdekek szerepe, mert amikor majd a tulajdonos az állam lesz, akkor a kormánynak és barátainak befolyása lehet a tanácsadó, beszállító, beruházáskivitelező stb. cégek kijelölésénél.)

Ehhez a vállalati körhöz tartozik a Mol Nyrt. E cég 24,6 százalékos részvénytartásának megkaparintását a kormányzat nagy eredményként jelentette be. Viszont később – amikor a Mol gáztárolói fölötti ellenőrzés megszerzése érdekében szükségesnek ítélték kivásároltatni belőle az utóbbiakat a Magyar Szénhidrogén Készletező Szövetséggel és az MFB Zrt.-vel – már jóval kisebbnek látszott ez az eredmény.

A gáz- és áramszolgáltatók államosításánál azonban nyilvánvalóan nem – talán jól hangzó, de tartalmatlan – kisebbségi tulajdonosi pozíció megszerzése, hanem a tényleges kontroll megszerzése a cél. Ezeket a vállalatokat és az ágazatokat, amelyekhez tartoznak, gyakran mondják stratégiaiaknak, ami mintegy indokolná állami tulajdonba vételüket. Csakhogy itt a „stratégiai” jelző nem több szóvirágnál. Sem nálunk, sem külföldön soha semmilyen szakma semmilyen vitája nem tisztázta ennek értelmét; ez nem több mint a „fontos” szó politikai fejtegetésekben néha használt szinonimája.

Érv lehet az állami tulajdonlás mellett az, hogy itt természetes monopóliumokról van szó. Azonban a világon sok természetes monopólium működik – melyik jobban, melyik rosszabbul – magántulajdonban, és nem ismerjük annak általános érvényű bizonyítását, hogy

ez a megoldás szükségképpen rosszabb lenne az állami tulajdonnál. *Milton Friedman* [1962] szerint általános érvennyel nem, csak a konkrét körülmények függvényében dönthető el, hogy az állami, a magánmonopólium vagy az állami szabályozás (a szabályozott magánmonopólium) a megfelelő megoldás. Nyilvánvaló: először azt kell eldönteni, hogy a magánvállalatok szabályozásával (amelybe a szabályok érvényesülésének kikényszerítése is beleértendő) egyáltalán megvalósíthatók-e azok a célok, amelyek állami tulajdonlás esetén megvalósíthatók. Ha erre a kérdésre igen a válasz, akkor a viszonylagos költségeket és hozamokat kell megpróbálni tisztázni. A csaknem két évtizeddel ezelőtti privatizáció előtti ilyen tisztázásra rámondható, hogy meglehetősen elnagyolt volt. Most, noha az akkorinál több adat, tapasztalat birtokában vagyunk, tisztázási törekvésnek nyoma sincs. Egyszerű államosítási indulat hevében készül a kormány elkölteni jó néhány százmilliárd forintot.

Hivatkozások

Buchanan, J. M. [1975]: *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan.* The University of Chicago Press, Chicago.

Friedman, M. [1962]: *Capitalism and Freedom.* University of Chicago Press, Chicago.

MEKH [2013]: Magyar Energetikai és Közmű-szabályozási Hivatal 4/2013. (X. 16.) MEKH rendelet A villamos energia rendszerhasználati díjakról és alkalmazásuk szabályairól. *Magyar Közlöny*, 2013., 171. sz., október 16.

MNO [2012]: Matolcsy: Ha nem kellett volna eladni, akkor készek vagyunk visszavásárolni. *mno.hu*, 2012. december 21. Letölthető: http://mno.hu/hirtv_gazdasagi_hirei/matolcsy-ha-nem-kellett-volna-eladni-akkor-keszek-vagyunk-visszavasarlozni-1126416